

TIMO KAITARO

Huumorin paikka

Jarno Hietalahti, *Huumorin ja naurun filosofia*. Gaudeamus, Helsinki 2018. 315 s.

Huumorin filosofiasta väitellyt Jarno Hietalahti jakaa julkaisemassaan kirjassa filosofisten tutkimustensa tuloksia suuremmalle yleisölle. Teos esittelee tiiviisti perinteiset filosofiset yritykset selittää huumoria ja sen olemusta, ja laajentaa tämän jälkeen näkökulman huumorin yhteiskunnalliseen kontekstiin. Hietalahti ei siis niinkään keskity huumorin määrittely-yrityksiin, jotka hän jakaa kolmeen perinteiseen ryhmään: ylemmyys-, huojennus- ja yhteensopimattomuusteorioihin. Epäilemättä nämä teorit ovat kaikki puutteellisia, sillä ne selittävät huumoria joukolla piirteitä, jotka toki esiintyvät huumorissa, mutta yhtäläillä monissa muissakin ilmiöissä. Näin ne eivät kovin hyvin rajaa huumorin perimmäistä luonnetta. Mutta kuten Hietalahti toteaa, ne eivät ole toisiaan poissulkeviakaan, joten niitä voidaan hänen tapaansa tarkastella toisiaan täydentävinä näkökulmina jäsentämään huumorin moninaista kenttää.

Huumorin teoriasta käytäntöön

Lienee selvää, että esimerkiksi ylemyysteoria sopii hyvin komiikkaan, huojennusteoria mustaan huumoriin ja yhteensopimattomuusteoria *nonsense*-humoriin. Toisaalta voi

hyvinkin olla, että kaikki se, mitä sanan huumori alle nykyään luetaan, muodostuu joukosta ilmiöitä, joilla ei välttämättä ole muuta yhteistä kuin nimi. Jos Voltairen edustama nokkeluus (*esprit*) olisi samaa kuin se mitä britit kutsuvat huumoriksi, miksi ranskalaiset olisivat lainanneet englannin kielestä sanan *humour* kuvaamaan toisenlaista, muun muassa Swiftin kirjoituksissa ilmenevää nauruun houkuttelevaa kirjallista ilmiötä? Kaikenkattava huumorin teoria saattaa olla tavoittamaton haave.

Käsillä olevan teoksen etuna on, ettei se rakennu vain huumoria koskevien teorioiden ja määrittely-yritysten varaan. Teoksen merkittävät ja kiinnostavimmat pohdinnat liittyvät huumorin asemaan yhteiskunnassa, sekä sen moraalij- ja politiikkasuhteeseen. Filosofian osalta aiheeseen tartutaan historiallisesti leveällä haarukalla: Hietalahti keskustelee sujuvasti muun muassa antiikin filosofien, Henri Bergsonin, kriittisen teorian edustajien ja Slavoj Žižekin kanssa. Teos ei kuitenkaan etene kronologisesti, vaan aikakaudet on laitettu keskustelemaan keskenään, paikoin jopa hieman anakronistisesti. Modernit ilmiöt, kuten kaikkialle ulottuva tekninen järki tai poliittinen korrektius, löytävät näin tiensä renessanssiin.

Hietalahden kirjan keskeinen ansio piilee siinä, että tarkastellessaan huumorin ja moraalin suhdetta kirjoittaja onnistuu samanaikaisesti sekä sijoittamaan huumorin laajempaan sosiaaliseen kontekstiin että osoittamaan sen suhteellisen autonomian – humorististen arvojen palautumattomuuden moraalisiin, poliittisiin tai muihin totisiin arvoihin. Hietalahti kuvaa niitä moninaisia säikeitä, jotka sitovat huumorin ja moraalin toisiinsa. Samalla hän kuitenkin korostaa, ettei huumoria voi

”Huumori edustaa korkeimpia ihmiselle ominaisia älyllisiä ja sosiaalisia toimintoja.”

koskaan palauttaa puhtaasti moraalisiin näkökulmiin. Siksi hän päätyy esimerkiksi toteamaan, että Donald Trumpin huonot ja mauttomat vitsit ovat kuitenkin vitsejä, eikä niitä pidä ottaa tosissaan.

Jäin kaipaamaan teoksesta keskustelua huumorin lähinaapureista, kuten *nonsensestä* tai absurdista (ei niinkään totisesta eksistentiaalisesta absurdista, vaan Ionescon tai Arrabalin absurdista), mikä olisi voinut korvata perinteisten huumoriteorioiden puutteita. Toisinaan paras tapa käsitteen määrittelyyn on vain kuvata, miten se sijoittuu suhteessa käsitteellisiin naapureihinsa ja miten se eroaa niistä. Mutta, kuten jo totesin, tämän teoksen tavoitteena ei niinkään ole vastata kysymykseen, mitä huumori on, vaan tarkastella huumoria laajemmassa kontekstissa. Teoksen parasta antia ovatkin lukuisat analyysit huumorin kulttuurisista merkityksistä sekä niistä mutkikkaista moraalisisista kysymyksistä, joita niihin liittyy. Pohdinnat ovat aidosti filosofisia: ne eivät tarjoa valmiita vastauksia, vaan saavat lukijan miettimään, mille voi ja saa nauraa ja minkä takia näin on. Huumoriin liittyviä moraalisia ongelmia tarkastellaan konkreettisten, usein ajankohtaisten esimerkkien valossa. Hietalahti valaisee myös utilitaristisen, kantilaisen velvollisuusetiikan ja hyve-etiikan eroja soveltamalla

niitä huumorin moraalisiin ulottuvuuksiin.

Rajauksia

Ajankohtaisuus on toisaalta saatu aikaan historiallisuuden kustannuksella: historiallinen näkökulma huumoriin ja sen asemaan jää teoksessa kartoittamatta (saattaa tosin olla, ettei tätä teemaa ole vielä muutenkaan juuri tutkittu). Historiallisuus tarkoittaa tekijälle yllättäen pikemminkin huumorin historiattomuutta. Hän viittaa huumorin historiallisuudesta puhuessaan siihen, että huumorin luonne ei ole kovin radikaalisti muuttunut, ja että tämänkin vuoksi antiikin filosofien ajatukset ovat edelleen ajankohtaisia. Tästä muuttumattomuudesta en olisi niinkään varma. Epäilen kovasti, olisivatko antiikin tai keskiajan ihmiset kyenneet ymmärtämään Swiftin tai Kafkan mustaa huumoria, Lewis Carrollin tai Edward Learin *nonsense*-humoria tai Ionescon tai Monty Pythonin absurdia huumoria. Sen sijaan meillä on tietenkin historiallisuutemme mahdollistama kyky ymmärtää ja kontekstualisoida menneiden aikojen huumoria, josta on tullut pysyvä osa kulttuuriamme. Tämä historiallisuutemme lintuperspektiivi luo helposti vaikutelman kaiken pysymisestä ennallaan.

Huumori edustaa korkeimpia ihmiselle ominaisia älyllisiä ja sosiaalisia toimintoja. Sitä kiehtovampaa toisaalta on, että sillä on niin voimakkaita vaikutuksia ruumiissamme, että siihen voi vaikka kuolla. Kirjan otsikosta huolimatta Hietalahti rajaa pois teoksestaan naurun käsittelyn psykofysiologisena ilmiönä. Vaikka naurun fyysinen ja kehollinen aspekti jää huomiotta, tämä rajaus on hyvin perusteltu teoksessa, jonka keskeisin anti painottuu huumorin ja ihmisen sosiaalisen olemisen väliseen suhteeseen. Tekijä kirjoittaakin osuvasti, että ”huumori on erityinen kanssakäymisen muoto ja se ilmenee aina sosiaalisessa kontekstissa” (259). Kaikkihan me tiedämme, että nauru on tarttuvaa, mutta emme silti aina ymmärrä tätä naurun perimmäisen sosiaalisuuden täyttää merkitystä. Yksin nauraminen on aina jotenkin outoa tai patologista, kuten kaikki Wodehousen kirjoille bussipysäkillä hekotelleet ovat muiden katseista ja omasta noloudestaan saaneet huomata. Itseäänhan ei voi myöskään kutittaa, vaan tämäkin nauru edellyttää toisen.

Teoksen vapaasti poukkoileva mutta samalla ryhdikäs esseistinen muoto tekee siitä nautittavaa luetavaa. Gaudeamukselle kuuluu kiitos kunnollisesta lankasidoksesta, joka ei nykyään ole enää kovakantissakaan kirjoissa mikään itsestäänselvyys.